

Egy uniós irányelv témastruktúrája

Farkas Ildikó

E-mail: ifarkas59@gmail.com

Kivonat: A cikk az uniós HÉA-irányelv preambulumbekzdéseinek témastruktúráját elemzi angol–magyar párhuzamos korpuszon. Abból a hipotézisből kiindulva, hogy az azonos joghatás kiváltása érdekében egyazon jogszabály különböző nyelvű változatainak különösen koherensnek kell lenniük, két kérdésre keresi a választ: 1) az angol és a magyar változat azonos témastruktúra-mintázatot követ-e; 2) a mintázatok egybeesése vagy eltérése összefügghet-e a célnyelvi szöveg minőségével. A mondattopikok jelentéskonstruáló szerepének feltárására módszerként a Connor és Schneider által finomított Lautamatti-féle modellt használja. Vizsgálja a témaegységek egymáshoz való viszonyát, a témaegységek fejlődését és a tematikus mélységet, és megállapítja, hogy a párhuzamos korpusz témastruktúrája igen nagymértékű azonosságot mutat. Ez arra enged következtetni, hogy a fordítók/lektorok stratégiája főként jogi szempontú volt, ami felveti azt az igazolásra váró feltételezést, hogy jogszabályok esetén a pragmatikai ekvivalencia követelménye szorosan összefügghet az azonos/nagyon hasonló témastruktúrával. A témastruktúra kvalitatív elemzése főként a determinánsok eltérő értelmezése miatt már jelentős eltéréseket mutat, mely összefügghet a célnyelvi szöveg minőségével.

Kulcsszavak: uniós jogszabály, párhuzamos korpusz, témastruktúra-elemzés, Lautamatti-modell, pragmatikai ekvivalencia

1. Bevezetés

1.1. Uniós fordítás és fordítástudomány

A nemzetközi intézményi fordítási és tolmácsolási piacon a bővítés utáni 23 hivatalos nyelvvel ma a legnagyobb megrendelő az Európai Unió. A kötelező erejű jogszabályok kógens jellegéből logikusan következik, hogy ezek betartását az Unió csak akkor várhatja el polgáraitól, ha a rájuk vonatkozó szövegeket az uniós polgárok saját anyanyelvükön ismerhetik meg. Az EU-ban ezért vált a fordítás¹ tömegtermeléssé, olyan gyakorlattá, melynek elméleti és módszertani vetületeivel jórészt csak a 21. században kezdtek el foglalkozni a kutatók. A legtöbb kutatott téma az EU nyelv- és fordításpolitikája, ezen belül is a fordításpolitikai kritikája (Pym 2001, Marzocchi 2005, Lesznyák 2007, Farkas 2007), megkezdődtek azok a vizsgálatok, melyek a Trados Workbench fordítástámogató eszköznek a fordítási folyamatra és a translátum minőségére gyakorolt hatását

---

¹ A továbbiakban csak a szűkebb értelemben vett, írott szövegek írásban történő fordításáról szövegek.

kívánják feltérképezni (Ulrich 1998, Merkel 2007, Farkas 2009), és megjelent a fordításszociológiai megközelítés is (Koskinen 2008). Az euro-adminisztratív szövegek fordításában együttműködő fordítók és lektorok munkája során gyakran felmerülő szórendi változtatások kérdését vizsgálja Klaudy (2004), aki kimutatja, hogy az anyanyelvi olvasók által idegenszerűnek érzett uniós szövegek kvázi-helyességének eredete a mondat kommunikatív tagolásának eltolódásában, a kommunikatív szakaszhatárok eltűnésében keresendő. Olyan szöveg szintű jelenségről van szó, mely megváltoztathatja a szöveg információs szerkezetét.

1.2. Az euro-adminisztratív szövegek és a témastruktúra-elemzés

Az euro-adminisztratív szövegek, és konkrétan az uniós jogszabályok mint szövegcsoporthoz témastruktúrájának párhuzamos korpuszon történő elemzésével tudomásom szerint eddig senki sem foglalkozott. A nyilvánosan elérhető forrásanyag hatalmas mennyiségben áll rendelkezésre az EUR-Lexen, és egy ilyen irányú kutatásnak már a hipotézisei is hozzájárulhatnának ahhoz, hogy az uniós szövegalkotók szembesüljenek olyan problémákkal, melyeket eddig esetlegesen nem is fogalmaztak meg, részeredményei pedig közvetlenül hasznosíthatók lehetnének a mindennapos fordítói rutin mélyebb elméleti megalapozásában, sőt hosszabb távon az elkészült fordítások minősége is javulhatna ezáltal. Márpedig a minőségbiztosítás különösen az uniós jogszabályfordítási folyamat központi kérdése, hiszen a kihirdetett uniós jogszabályok jogi értelemben minden hivatalos nyelven hiteles szövegnek minősülnek, vagyis a jogalkotók úgy tekintik őket, mintha *eleve* az adott nyelven *szövegeződtek* volna; köztük pragmatikai ekvivalenciának kell fennállni, vagyis azonos joghatást kell kiváltaniuk (Lesznayák 2007).

Feltehető, hogy egy jogszabálynak mint szövegnek különösen koherensnek kell lennie ahhoz, hogy teljesítse a jogszabállyal szemben támasztott követelményt, azt, hogy világos és egyértelmű, azaz csak egyféleképpen értelmezhető legyen. Márpedig ahhoz, hogy egy szöveg koherens diszkurzust alkosson, a szöveg fő témájához, a *diszkurzustopik*hoz a szövegben előforduló altémáknak (altopikokknak) közvetlenül vagy közvetve kapcsolódniuk kell (Lautamatti 1978: 87). Lautamatti témastruktúra-elemzése annak nyomán követésére szolgál, hogy „a mondatopikok szövegbeli előrehaladásuk révén hogyan konstruálják meg a jelentést” (Károly 2007: 109). Lautamatti elemzései eredményeként arra a megállapításra jut, hogy az egyszerűsített és az alapjukul szolgáló eredeti szövegek témafejlődési típusai eltérnek egymástól, valamint hogy összefüggés van egyfelől az egyes témafejlődési típusok és a tematikus mélység, másfelől a könnyebb/nehezebb olvashatóság között: az egyszerűsített szövegekre jellemzőbb a párhuzamos és a kiterjesztett párhuzamos témafejlődés, mint a követő (1978: 108), és minél nagyobb a tematikus mélység, annál nehezebben olvasható a szöveg. Connor és Schneider (1988), akik a témastruktúra és a szövegminőség közötti viszonyt vizsgálták, ezzel ellentétes eredményre jutottak: összefüggést mutattak ki a jobb minőségű szövegek és a követő témafejlődés között. Fontos kiemelni, hogy Lautamatti nyelvtanítási céllal készült szövegeket, Connor és Schneider pedig az angolt idegen nyelvként tanulók esszéit vizsgálta, jelen esettanulmány tárgya viszont egy ezektől eltérő műfaj.

1.3. Témafejlődés uniós jogszabályok párhuzamos korpuszában és a minőség

Jelen tanulmány kísérlet a Connor és Schneider által finomított Lautamatti-modellnek uniós jogszabályszovegek párhuzamos korpuszára történő alkalmazására. Azt vizsgálja, hogy 1) egyazon uniós jogszabály angol és magyar változatának témastruktúrája azonos mintázatot követ-e, vagyis a célnyelvi szöveg témaszerkezete leképezi-e a forrásnyelviét, vagy ellenkezőleg, a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg szerkezetében kimutatható-e eltolódás, 2) a mintázatok egybeesése vagy eltérése mutathat-e összefüggést a fordított szöveg minőségével. E kérdések a témastruktúra reprodukálásának szintjén fogalmazzák meg azt a problémát, melyről Lesznyák (2007: 193) a következőket írja: „Véleményem szerint tehát elméleti szempontból az EU jogi fordításainak jelentős részében sem áll fenn az a követelmény, hogy a fordítók „szó szerint” fordítsanak. Ezeket a szövegeket is funkciójuk szerint kell fordítani, vagyis azzal a céllal, hogy azonos joghatást váltsanak ki [...]” Míg a „szó szerinti fordítás” követelménye az intézmények fordítási (fő)igazgatóságainak küldetés-megfogalmazásában (ha van ilyen), az egyes fordító osztályoknak/egységeknek² szánt belső írásos dokumentumok, belső utasítások, valamint a jogász-nyelvészek eseti írásbeli és szóbeli instrukciói által kialakított „fordítási szokásjog” következtében *megfogalmazódik* mint követelmény, a szerző intézményi fordítói és lektori tapasztalatai alapján úgy tűnik, hogy a *témastruktúra*, az *aktuális/kommunikatív tagolás* vagy az *információs szerkezet* problematikája ritkán konceptualizálódik. Ugyanakkor a fordítói munka során a témastruktúrával kezdeni kell valamit. Minden jel arra mutat tehát, hogy a fordítók ezt legnagyobbbrészt ösztönösen, a probléma explicitálása nélkül végzik, amiből természetes módon következhetnek a fordítók és lektoraik közötti eleve megoldhatatlan konfliktusok, melyek abból adódnak, hogy nem konceptualizálják, nem fogalmazzák meg őket.

Miként Elekfi írja, „a nyelvtanilag szabadabb sorrendű nyelvek érzékenyebbek az aktuális tagolás árnyalataira, mint a kötött szórendűek.” (Elekfi 1973: 82, idézi Károly 2007: 115), amihez Károly hozzáteszi, hogy „a szabadabb szórendű nyelvek könnyebben fejezik ki a kommunikatív funkciókat, mint a kötött szórendű nyelvek, mert az utóbbiakban a szintaktikai követelmények gyakran ütköznek a kommunikatív funkcióval” (Károly 2007: 116). A témastruktúra-kutatás jogszabályokon éppen azért hozhat érdekes eredményeket, mert a magyar félig szabad, félig kötött, azaz pragmatikai szórendű nyelv, az angol jelöletlen szórendje pedig az SVO.

² Az egyes intézmények belső szakzsargonjukban eltérő elnevezéseket használnak a fordítással foglalkozó *entitások* megjelölésére: az egyező angol megnevezést („Hungarian Unit”) a Tanácsnál „Magyar nyelvi fordító osztály”-nak, a Bizottságnál pedig „Magyar nyelvi fordító egység”-nek nevezik.

2. A párhuzamos korpusz

Az elemzés tárgya a közös hozzáadottértékadó-rendszerről szóló 2006. november 28-i 2006/112/EK tanácsi irányelvnek az Európai Unió Hivatalos Lapjában kihirdetett, és az EUR-Lexen elektronikus formában nyilvánosan hozzáférhető angol és magyar szövegének első oldala volt. A számtalan uniós jogszabály közül azért esett a választás a héáról szóló jogszabályra, mert a tagországok forgalmi adóinak harmonizációjában, a versenysemleges belső piac megteremtésében kiemelkedő jelentőségű másodlagos joganyagnak számít, ezért az egyes fordítási szakaszokat követően minden intézménynél különleges hangsúlyt helyeztek a lektorálására, szövegét tanácsi jogász-nyelvészek véglegesítették, és e tanulmány szerzője is részt vett a fordításában.

Mivel az uniós jogi aktusoknak szigorú, kötött alakiságnak kell megfelelniük, felmerült az a kérdés, hogy az irányelvnek vannak-e olyan alkotóegységei, melyek esetében a témastruktúra-elemzésnek nincs létjogosultsága. Egy uniós irányelv felépítése a következő: 1. jogi aktus típusa, 2. cím, 3. bevezető hivatkozások (*tekintettel a ...-re*), 4. preambulumbekkezdések (*mivel*), 5. rendelkező formula, 6. rendelkező rész (cikkek), 7. hatályba léptető formula, 8. keltezés, 9. aláírás, + 10. esetlegesen mellékletek, függelékek, megfelelőségi táblázatok.³ A cím utáni bevezető hivatkozásokat mindig megelőzi az altémát alkotó és a szóban forgó jogi aktust kiadó szerv megnevezése, melyet a *having regard to/tekintettel* prepozíció, illetve névutószerű elemmel alkotott közbevetett tagmondatok követnek, a főmondatot a rendelkező formula alkotja (*Elfogadta ezt az irányelvet*), amely esetünkben a 67. számozott preambulumbekkezdés után, az ötödik oldal közepén található. A bevezető hivatkozásokat ezért témafejlődés szempontjából tanulmányozni nem lehet. A preambulumbekkezdések, melyek voltaképpen a jogszabály indokolási részét képezik, azonban már teljes mondatokat alkotnak, tehát alkalmasak témastruktúra-kutatásra.

3. A témastruktúra-elemzés módszere

Az elemzéshez a Connor és Schneider által finomított Lautamatti-modellt választottam: a kiválasztott szövegrészletet első lépésben témaegységekre (*topic unit, T-unit*) bontottam, azaz nem a mondatot, hanem a témát tartalmazó egységek egymáshoz való viszonyát vizsgáltam. Ennek jogszabályok esetén kiemelt jelentősége van, hiszen az angol, magyar (és francia) nyelvben a jogszabályok szintaktikai normája többszörösen összetett mondatokat kíván meg. A második lépés a témaegységek fejlődésének meghatározása, majd ezek felrajzolása volt, végül meghatároztam a tematikus mélységet is. Connor és

³ Az Európai Unió Tanácsa keretében elfogadott jogi aktusok formája, negyedik kiadás, 2005. július, tanácsi belső anyag.

Schneider után (1990: 427) párhuzamos témának vettem minden szemantikai-azonos témát (a közvetlenül megelőző téma változatlan, névmási vagy szinonim formában történő megismétlése: *a small number of amendments, such changes, these – 77/388/EGK tanácsi irányelv, az említett irányelvet; ez, az átdolgozási művelet*; annak többes vagy egyes számban, állító vagy tagadó formában való megismétlése, valamint olyan mondattopik, melynél a főnévi fej azonos: *the contribution of the Council, the contribution of the Commission – a Tanács hozzájárulása, a Bizottság hozzájárulása*). Követő témának tekintettem minden olyan témát, mely különbözött az őt közvetlenül megelőző témaegységben lévőtől: *the tax, its scope – az adót, annak hatálya*; valamint amelyet valamilyen módosító elem módosított: *a system of VAT, the common system of VAT*; továbbá minden olyan témát, amelyet a közvetlenül megelőző témaegység témájához rész-egész viszony fűz: *a VAT system, the tax – az EK költségvetését, e források*, végül minden olyan témát, mely a közvetlenül megelőző témának egy részét ismétli meg (*az irányelvet, az irányelv szerkezetét és szövegezését*). Végül kiterjesztett párhuzamos témafejlődésnek vettem minden olyan esetet, amikor egy adott témát az előzőtől legalább egy követő témafejlődés választ el: *Council Directive 77/388/EEC, the Directive – a HÉA-rendszer, a HÉA-rendszer*.

4. Az eredmények

1. táblázat

Témafejlődési típusok

Szövegrész nyelve	Párhuzamos témafejlődés	Követő témafejlődés	Kiterjesztett párhuzamos témafejlődés	Témamélység
EN	3	24	3	25
HU	3	23	3	24

A témaegységekre bontott párhuzamos korpusz, valamint a témafejlődés ábrája a mellékletekben található. Mindkét szöveget – a címet is beleértve – 31 témaegységre lehetett bontani. A témafejlődési típusok fenti összefoglaló táblázatának számadatai azt mutatják, hogy a preambulum ezen részletének témastruktúra-fejlődése mennyiségileg szinte egybeesik. Az angol és a magyar szöveg témafejlődésének vizuális képe egy részlettől eltekintve szintén jórészt fedné egymást: a 11-14. témaegységeknél látunk különbséget, ahol az angolban párhuzamos, míg a magyarban követő témafejlődések vannak.

5. Megvitatás

Az alábbiakban a párhuzamos korpusz által mutatott témafejlődési mintázatok sajátosságainak egy lehetséges magyarázatát adom.

5.1. A témastruktúra-mintázatok egybeesése és feltételezett oka

A párhuzamos korpusz témastruktúrája megdöbbentő azonosságot mutat, aminek kapcsán az első automatikusan felvetődő kérdés az, hogy megbízható-e az adatelemzés. E tanulmány legnehezebb részét valóban a témastruktúra szerkezetének feltárása képezte, ami a vizsgálat nem várt, első fontos eredményének tekinthető. Az irányelv egyik kulcsfogalma és kulcskifejezése magának a jogszabálynak a neve, amelyről feltételezni lehetett, hogy többször elő fog fordulni a preambulumbekzdésekben, azaz logikusnak tűnt volna, hogy a cím párhuzamos és kiterjesztett párhuzamos témafejlődésekhez vezet. Ezt a feltételezést az alábbi szövegrészlet szétbontása megcáfolta:

1. COUNCIL DIRECTIVE 2006/112/EC
of 28 November 2006
on the common system of value added tax

2. THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, [...]

3. *Council Directive 77/388/EEC of 17 May 1977 on the harmonisation of the laws of the Member States relating to turnover taxes — Common system of value added tax: uniform basis of assessment has been significantly amended on several occasions.*
4. Now that *new amendments* are being made to the *said Directive*,
5. it is desirable, for reasons of clarity and rationalisation that *the Directive* should be recast.
6. *The recast text* should incorporate all those provisions of *Council Directive 67/227/EEC of 11 April 1967 on the harmonisation of legislation of Member States concerning turnover taxes*
7. which are still applicable.
8. *That Directive* should therefore be repealed.
9. To ensure that *the provisions* are presented in a clear and rational manner, consistent with the principle of better regulation, it is appropriate to recast the structure and the wording of *the Directive*

1. A TANÁCS 2006/112/EK IRÁNYELVE
2006. november 28.
a közös hozzáadottértékadó-rendszerről

2. AZ EURÓPAI UNIÓ TANÁCSA, [...]

3. *A tagállamok forgalmi adóra vonatkozó jogszabályainak összehangolásáról – közös hozzáadottértékadó-rendszer: egységes adóalap-megállapítás – szöveg, 1977. május 17-i 77/388/EGK tanácsi irányelvet több alkalommal jelentős mértékben módosították.*

4. Az átláthatóság és az ésszerűség érdekében az említett irányelvet át kell dolgozni.
5. Ezen átdolgozás keretében a tagállamok forgalmi adókra vonatkozó jogszabályainak összehangolásáról szóló, 1967. április 11-i 67/227/EGK tanácsi irányelv még alkalmazandó rendelkezéseit át kell venni.
6. Ezért az említett irányelvet hatályon kívül kell helyezni.

Az angol nyelvű szövegrészletben a 3. és az 5. témaegység kivételével – a Connor és Schneider-féle modell alapján – követő témafejlődést kellett felvenni: nyelvészeti szempontból ugyanis a 2006/112/EC irányelv jeltárgya nem azonos a 77/388/EK jeltárgyával, és sem az előbbi, sem az utóbbi jeltárgya nem azonos a *recast text*-ével. A 6. témaegység 67/227/EGK irányelve egy harmadik jogszabály, melyre a 8. témaegység *that Directive*-je szintén követő módon utal. A 9. témaegység *provisions*-ja pedig rész-egész viszonyban van... mivel is? A kontextusból valószínűsíthetően a 2006/112/EK, azaz a jelen jogszabály rendelkezéseiről van szó, a probléma csupán az, hogy ezek a rendelkezések **részben** a 77/388/EK irányelv módosított és **most** átdolgozandó rendelkezéseit, valamint a 67/227/EGK még alkalmazandó (nem módosított, nem átdolgozandó) rendelkezéseit is magukba építik! Egy konszolidált (vagyis egységes szerkezetbe foglalt) jogszabálynak épp ez a lényege, jogi szempontból tehát olyan új, „szinkretikus” szöveg jön létre, melyet több előző jogszabály változatlanul hagyott és/vagy módosított szövegrészeiből „ollóznak össze”, miközben az alapul szolgáló jogszabályokból egyes részeket törölnek.

[...] kodifikáció alatt az az eljárás értendő, amelynek során a kodifikálandó aktusokat hatálytalanítás után egyetlen aktussal cserélik fel, miközben tartalmi módosításra nem kerül sor. *Tehát a konszolidált szöveg átdolgozás után egyetlen, új, koherens és érthető jogi aktusban jelenik meg, amely formálisan az eredeti aktus és valamennyi későbbi módosítás helyébe kerül.* (Kiemelés: F.I.) A kodifikációs folyamat részei továbbá valamennyi feleslegessé vált rendelkezés kiiktatása, az új aktusban használt terminológia összehangolása és a preambulum megszövegezése.

E mechanizmus révén csökkenthető a jogszabályok mennyisége, miközben azok tartalmilag nem változnak.

Az átdolgozás az a folyamat, melynek során olyan új, jogilag kényszerítő erejű – a helyettesített aktusokat hatálytalanító – aktus keletkezik, amelyben a jogalkotás politikai tartalmának módosítása egységben jelenik meg a változatlanul hagyott rendelkezések kodifikációjával. (A Parlament Jogi Bizottságának jelentése 2007).

Mindebből az következik, hogy jogi szemszögből lehetetlen, vagy csak hosszas jogelőzményi kutatást követően lehetne az egyik jeltárgyat elhatárolni a másiktól, ami meghaladja egy fordításkutató kompetenciáját. A szövegrészlet témafejlődésének felvázolása tehát szigorúan szövegnyelvészeti keretben és az említett megszorításokkal tekinthető megbízhatónak. Az előbb kifejtett ellentmondás oka végeredményben az, hogy a jognak mint társadalomtudománynak

nincs nyelven kívüli tárgya, a jog tárgya az a valóság, melyet saját maga a nyelv által teremt meg. Az uniós intézmények létalapját és legitimitációját éppen ez a valóságteremtés adja (Farkas 2009: 73).

5.2. A fordítói stratégia lehetséges magyarázata

Ami a fordítók és lektorok stratégiáját illeti, az egymást szinte tökéletesen lefedő témastruktúra-szerkezet arra enged következtetni, hogy a fordítás elsődleges szempontja jogi természetű volt: igazolásra váró feltételezés, hogy az azonos joghatás kiváltásának, a pragmatikai ekvivalenciának a követelménye szorosan összefügg az azonos vagy hasonló témaszerkezettel. Ez azt is jelentheti, hogy a mindent felülíró jog nevében a fordítók különböző fordítási technikákkal még a nyelvi rendszerbeli különbségeket is áthidalhatják. Ha tehát több hasonló súlyú uniós jogszabályt párhuzamos korpuszokon megvizsgálva arra a megállapításra jutnánk, hogy a témafejlődésük nyelvtől függetlenül nagyon hasonló, következő lépésként fel lehetne tárni azokat az esetlegesen szöveg-típus- és/vagy műfajspecifikus fordítási műveleteket, melyek e hasonlósághoz vezetnek.

5.3. A témafejlődés egy szakaszán tapasztalható különbség és ennek okai

A megbízhatóság kérdése a mennyiség-minőség összefüggésében is felvetődik, vagyis ha közelebbről megvizsgáljuk, hogy az azonos számok mit fednek, a témastruktúra és a szövegminőség közötti viszony tekintetében is tehetünk megállapításokat. A szöveg kulcskifejezése a *VAT system / hozzáadottértékadó-rendszer*, ezért feltételezni lehetett, hogy ez rendszeresen fel fog bukkanni a preambulumbekendésekben akár változatlan formában, akár szinonimákban, mindhárom fajta témafejlődést követve, és mind az angol, mind a magyar változatban ugyanazon mintázatban. Ez azonban nincs így.

- (17a)⁴ It is therefore necessary to achieve such harmonisation of legislation on turnover taxes by means of a system of value added tax (VAT),
- (18a) (*harmonisation*) such as will eliminate, as far as possible, factors
- (19a) (*factors*) which may distort conditions of competition, whether at national or Community level.
- (20a) A VAT system achieves the highest degree of simplicity and of neutrality
- (21a) when the tax is levied in as general a manner as possible

⁴ A számozás a példamondatoknak az 1-2. mellékletben található angol és magyar korpuszban elfoglalt helyére utal. Az (a) jelölésű példák az angol korpuszból, a (b) jelölésű példák a magyar korpuszból származnak.

(22a) It is therefore in the interests of the internal market and of Member States to adopt *a common system which* also applies to the retail trade.

(25a) *The common system of VAT* should result in neutrality in competition,

A (17a) és (20a) között a határozatlan determináns eltérő (nemspecifikus és generikus) értelmezése miatt nem lehetett kiterjesztett párhuzamos témafejlődést megállapítani, a (22a) témaegységben pedig az *a common system* NP-t egy olyan jelzői melléknév és determinatív/restriktív vonatkozó jelzői mellékmondat követi, mely korlátozza a főnévi csoport kiterjedését, ezért a Connor és Schneider-féle kritériumok alapján a (22a) nem tart fenn kiterjesztett párhuzamos témafejlődést sem a (17a)-val, sem a (20a)-val. A (25a)-ban pedig a határozott névelő kijelölő funkciója miatt egyértelműen a jelen irányelv által meghatározott héa-rendszerre utal.

A (17a)–(22a) témaegység magyar változata a (15b)–(17b) témaegység.

(15b) Ezért szükséges, hogy *a hozzáadottértékadó-rendszer (HÉA-rendszer) segítségével* összehangolják a forgalmi adókra vonatkozó jogszabályokat,

(16b) és *ezáltal*, amennyire csak lehetséges, kiküszöböljék azokat a tényezőket,

(17b) *amelyek* a verseny feltételeit akár nemzeti, akár közösségi szinten torzíthatják.

(18b) *A HÉA-rendszer* akkor valósítja meg a legnagyobb egyszerűséget és semlegességet,

(19b) ha *az adót* a lehető legáltalánosabb módon vetik ki,

(20b) és ha annak hatálya kiterjed a termelés és az értékesítés minden szakaszára, valamint a szolgáltatásnyújtás területére is.

(21b) *Emiatt* a belső piac és a tagállamok érdekében áll elfogadni egy, a kiskereskedelemre is érvényes közös rendszert.

(23b) *A közös HÉA-rendszernek* a verseny semlegességét kell eredményeznie még akkor is, [...]

A magyar határozott névelőnek a (15b)-ben kijelölő szerepe van, vagyis a jelen irányelv által meghatározott héa-rendszerre utal, míg az angol változat egy bizonyos fajta héa-rendszert említ. Első látásra *hamis értelemnek (faux sens-nak)* tűnik, olyan jelenségnek, melyet a hitelesnek számító magyar változatot olvasó észre sem vesz. „*A faux sens* az a jelenség, amikor a fordító nem a forrásnyelvi üzenetet fordítja, de amit helyette fordít, annak is *van* az adott szövegben elfogadható értelme.” (Albert 2003: 45). A hamis értelem a magyarban a specifikus funkciójú határozott névelő használatának tudható be, melyet a specifikus funkciójú határozatlan névelő helyett használt a fordító. E tanulmányunknak nem tárgya az angol és a magyar determinánsok rendszerének fordítástechnikai szemszögből való összetevő elemzése, elég annyit megjegyezni, hogy mivel jelentésárnyalataik nem esnek teljesen egybe, néha a határozottat

kell a határozatlan helyett alkalmazni, és fordítva. Érdeemes viszont megvizsgálni, hogy olyan rendszerbeli különbségről van-e szó, melynek következtében a magyarban csak a határozott névelőt lehetett használni? Egy lehetséges nyersfordítás a következő lenne:

(15c)–(17c) Ezért a forgalmi adókra vonatkozó jogszabályokat egy **olyan** hozzáadottértékadó-rendszer segítségével úgy össze kell hangolni, hogy ezáltal a lehető legnagyobb mértékben kiküszöbölhető legyenek a versenyt nemzeti vagy közösségi szinten esetlegesen torzító feltételek. (Ford.: F.I.)

A kísérleti változathoz kitűnik, hogy a határozatlan névelő nemspecifikus funkciója miatt a determináns után egy utalósót (*olyan*) kellett volna beilleszteni, de ezt az úgy utalószó kizárta. A határozott névelő tehát szintaktikai megszorítások miatt jelent meg a magyar változatban, de ezáltal szemantikai csúszás következett be: míg az angol *a system of VAT*-nak nincs, a magyar *a HÉA-rendszernek* van egzisztenciális előfeltevése.

A (20a) témaegységben a határozatlan determináns jelentésárnyalata csak generikus lehet = bármilyen héa-rendszer, míg a (18b) témaegység határozott determinánssa kettős értelmezést tesz lehetővé: vagy generikus (= bármely héa-rendszerre), vagy specifikus (= a jelen irányelvben meghatározott héa-rendszerre) utal. Ezt a kétértelműséget a generikus funkciójú magyar határozatlan névelő, melynek használatát ezen a szöveghelyen semmilyen megkötés nem korlátozza, feloldhatta volna:

(18c) Egy közös *HÉA-rendszer* akkor valósítja meg a legnagyobb egyszerűséget és semlegességet,

A (22a)-ban és a (21b)-ben egyaránt nemspecifikus határozatlan determináns található, míg a (22a)-ban nemspecifikus határozatlan, a (23b)-ben viszont specifikus határozott.

A fentiek okán az angol és a magyar témastruktúra-mintázat jelentős eltérést mutat:

Directive on the common system of VAT

A system of VAT

A VAT system

A common system which

The common system of VAT

Irányelv a HÉA-rendszerről

A HÉA-rendszer

A HÉA-rendszer

A közös HÉA-rendszernek

A követő témafejlődés EN/HU 24/23 arányának, valamint a témamélység EN/HU 25/24 arányának egyik oka tehát a determinánsok eltérő értelmezésében

keresendő. A témastruktúra-mintázatok egybevetése és az eltérések/hasonlóságok okainak keresése egyúttal a szöveg minőségére is enged következtetni: a determinánsok fordítók általi értelmezése két szöveghelyen felveti a *faux sens* eshetőségét. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a determinánsok értelmezése problémájának felvetésekor kizárólag a szövegből indultam ki, és teljes mértékben elvonatkoztattam a szöveg fogalmazójának esetleges feltételezett szándékától, valamint attól a nem elhanyagolható tényről is, hogy az EU-ban keletkező szövegeket gyakorta nem anyanyelvek készítik, s jóllehet az illetékes nyelvi osztályoknak (az esetek elsősorban többségében az angol és a francia nyelvi osztályoknak) az anyanyelvi lektorálás is a feladatuk közé tartozna, ez nem mindig történik meg. A szövegellátási folyamat során számos szövegező (*drafter*), fordító és lektor működik közre, és – főként a kisebb mértékű módosításokat – ma már szövegösszehasonlító szoftverrel készítik, mely a törölt, beszúrt és módosított részeket különböző színekkel jelölve könnyíti a fordítók munkáját. Ezen, intézményi szakzsargonnal *docucomp*oknak nevezett anyagokban a fordítók általában csak a módosításokat vezetik át, és az idő szorításában néha még a közvetlen szövegkörnyezettől is kénytelenek elvonatkoztatni. Nem szabad azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy a fordítási folyamat során a fordítók nem csak a forrásnyelvi szöveget veszik figyelembe, hanem a már elkészült egyéb nyelvi változatokat is, vagyis az intézményekben a fordítási folyamat vezérnyelves mozzanatok is tartalmaz. A tanulmányban felvetett determináns-probléma akár mindezen tényezők eredőjeként is keletkezhetett.

6. Összegzés

A tanulmányban egy kiemelkedő jelentőségű, egységes szerkezetbe foglalt uniós irányelvnek a címet, a bevezető hivatkozásokat és a preambulumbekzdések egy részét tartalmazó első oldalára alkalmaztam a Lautamatti által kidolgozott, valamint a Connor és Schneider által finomított témastruktúra-elemzési modellt. Kiderült, hogy a jogi aktusok sajátágaiból következőleg – a jogi aktusok maguk teremtik meg a jeltárgyukat – ezt a szövegnyelvészeti módszert valószínűleg csak további finomításokkal lehetne erre a szövegfajtára alkalmazni.

Jóllehet az angol és a magyar szövegváltozat témafejlődési mintázata nagymértékű átfedést mutatott, a két nyelvi változat témastruktúra-mintázatának kvalitatív elemzése már jelentős eltéréseket állapított meg, melyeknek közvetlen kapcsolata lehet a szöveg minőségével. Ugyanakkor a korpusz jelentéktelen mérete nem tette lehetővé olyan értelmű általánosítható következtetés levezetését, miszerint az uniós irányelvek preambulumbekzdéseinek angol-magyar szövegváltozataiban általában egybeesik vagy épp ellenkezőleg: jelentősen eltér a témastruktúra. Ez további kutatási irány lehet, annál is inkább, mivel a jogszabályok témastruktúra elemzése kutatási úrtöltene be.

Irodalom

- Albert S. 2003. A contresens fogalma a fordításelméletben. *Fordítástudomány* V. évf. 1. szám. 44–59.
- Az Európai Parlament Jogi Bizottságának 2007. április 19-i jelentéstervezete az „Első jelentés a szabályozási környezet egyszerűsítésére irányuló stratégia végrehajtásáról” című bizottsági munkadokumentumról http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/pr/663/663090/663090hu.pdf
Letöltve: 2010.10.09.
- Az Európai Unió Tanácsa keretében elfogadott jogi aktusok formája. 2005. július. Negyedik kiadás. Az Európai Unió Tanácsa. Kézirat.
- Connor, U., Schneider, M. 1990. Analyzing Topical Structure in ESL Essays. Not All Topics Are Equal. *SSLA* Vol. 12. No. 4. 411–427.
- Farkas I. 2007. A fordítói szabadság korlátai az EU intézményeiben. *Fordítástudomány* IX. évf. 2. szám. 98–106.
- Farkas I. 2009. Con-Trados? Avagy az uniós fordítók körében végzett felmérés tanulságai. *Fordítástudomány* XI. évf. 1. szám. 36–84.
- Klaudy K. 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám. 389–407.
- Lautamatti, L. 1987. Observations on the Development of the Topic of Simplified Discourse. In: Connor, U., Kaplan, R. B. (eds) *Writing across languages: Analysis of L2 text*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company. 87–114.
- Lesznyák Á. 2007. Justitia foglyai? Fordítói munka az Európai Bizottságnál. In: Heltsai P. (szerk.) *Nyelvi Modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia*. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszuson elhangzott előadások kötete. Pécs: MANYE– Gödöllő: Szent István Egyetem. 193–198.
- Marzocchi, C. 2005. On a Contradiction in the Discourse on Language Arrangements in EU Institutions. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 5–12.
- Merkel, M. 2007. Effects of translation tools on language in translations. Az Európai Bizottság luxemburgi fordítói számára tartott továbbképzési előadás anyaga. Kézirat.
- Pym, A. 2001. Nyelvpolitikai és fordításelméleti kérdések az Európai Unióban. *Fordítástudomány* III. évf. 2. szám. 5–21.
- Ulrich, H. 1998. La mise en place du Translator’s Workbench (TWB): Concurrence avec SYSTRAN et élément humain. *Terminologie et traduction*. Luxembourg: Office des publications officielles des Communautés européennes Vol. 1. 102–116.

Forrás

- A Tanács 2006/112/EK irányelve (2006. november 28.) a közös hozzáadottértékadó-rendszerről http://eur-lex.europa.eu/Result.do?code=32006L0112&Submit=Search&RechType=RECH_celex&_submit=Search

1. Melléklet: angol korpusz

1. COUNCIL DIRECTIVE 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax

2. THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION,
Having regard to the Treaty establishing the European Community,
and in particular Article 93 thereof,
Having regard to the proposal from the Commission,
Having regard to the Opinion of the European Parliament,
Having regard to the Opinion of the European Economic and
Social Committee,

Whereas:

3. *Council Directive 77/388/EEC* of 17 May 1977 on the harmonisation of the laws of the Member States relating to turnover taxes — Common system of value added tax: uniform basis of assessment has been significantly amended on several occasions.
4. Now that *new amendments* are being made to the said Directive,
5. it is desirable, for reasons of clarity and rationalisation that *the Directive* should be recast.
6. *The recast text* should incorporate all those provisions of Council Directive 67/227/EEC of 11 April 1967 on the harmonisation of legislation of Member States concerning turnover taxes
7. *which* are still applicable.
8. *That Directive* should therefore be repealed.
9. To ensure that *the provisions* are presented in a clear and rational manner, consistent with the principle of better regulation, it is appropriate to recast the structure and the wording of the Directive
10. although *this* will not, in principle, bring about material changes in the existing legislation.
11. *A small number of substantive amendments* are however inherent to the recasting exercise
12. and should nevertheless be made.
13. Where *such changes* are made,
14. *these* are listed exhaustively in the provisions governing transposition and entry into force.
15. *The attainment of the objective of establishing an internal market* presupposes the application in Member States of legislation on turnover taxes
16. (*the application in Member States of legislation on turnover taxes*) that does not distort conditions of competition or hinder the free movement of goods and services.

17. It is therefore necessary to achieve such harmonisation of legislation on turnover taxes by means of a system of value added tax (VAT),
18. *such (harmonisation)* as will eliminate, as far as possible, factors
19. *(factors)* which may distort conditions of competition, whether at national or Community level.
20. *A VAT system* achieves the highest degree of simplicity and of neutrality
21. when *the tax* is levied in as general a manner as possible
22. and when *its scope* covers all stages of production and distribution, as well as the supply of services.
23. It is therefore in the interests of the internal market and of Member States to adopt a common system *which* also applies to the retail trade.
24. It is necessary to proceed by stages, since *the harmonisation of turnover taxes* leads in Member States to alterations in tax structure and appreciable consequences in the budgetary, economic and social fields.
25. *The common system of VAT* should result in neutrality in competition,
26. even if *rates and exemptions* are not fully harmonised,
27. such that within the territory of each Member State *similar goods and services* bear the same tax burden,
28. whatever *the length of the production and distribution chain*.
29. Pursuant to Council Decision 2000/597/EC, Euratom, of 29 September 2000 on the system of the European Communities' own resources (3), *the budget of the European Communities* is to be financed, without prejudice to other revenue, wholly from the Communities' own resources.
30. *Those resources* are to include those accruing from VAT and obtained through the application of a uniform rate of tax to bases of assessment determined in a uniform manner and in accordance with Community rules.
31. It is vital to provide for a transitional period to allow *national laws* in specified fields to be gradually adapted.

2. Melléklet: magyar korpusz

1. A TANÁCS 2006/112/EK IRÁNYELVE 2006. november 28. a közös hozzáadottértékadó-rendszerről

2. AZ EURÓPAI UNIÓ TANÁCSA,
tekintettel az Európai Közösséget létrehozó szerződésre, és
különösen annak 93. cikkére,
tekintettel a Bizottság javaslatára,
tekintettel az Európai Parlament véleményére,
tekintettel az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleményére,
mivel:

3. *A tagállamok forgalmi adóra vonatkozó jogszabályainak összehangolásáról – közös hozzáadottértékadó-rendszer: egységes adóalap-megállapítás – szóló, 1977. május 17-i 77/388/EGK tanácsi irányelvet több alkalommal jelentős mértékben módosították.*
4. Az átláthatóság és az ésszerűség érdekében *az említett irányelvet* át kell dolgozni.
5. Ezen átdolgozás keretében *a tagállamok forgalmi adókra vonatkozó jogszabályainak összehangolásáról szóló, 1967. április 11-i 67/227/EGK tanácsi irányelv még alkalmazandó rendelkezéseit* át kell venni.
6. Ezért *az említett irányelvet* hatályon kívül kell helyezni.
7. Annak biztosítására, hogy *a rendelkezések* világos és ésszerű módon, a jogalkotás minőségének javítására vonatkozó elvvel összhangban kerüljenek bemutatásra,
8. *az irányelv szerkezetét és szövegezését* át kell dolgozni,
9. bár *ez* elviekben nem eredményez érdemi változásokat a meglévő jogszabályban.
10. *Az átdolgozási művelet* ugyanakkor együtt jár néhány lényegi módosítással,
11. *amelyet* mindazonáltal el kell végezni.
12. *Azokat az eseteket*, amelyeket ilyen változtatások érintenek, kimerítően fel kell sorolni az átültetést és a hatálybalépést szabályozó rendelkezésekben.
13. *A belső piac létrehozására irányuló cél megvalósításának* előfeltétele a forgalmi adókra vonatkozó olyan jogszabályok alkalmazása a tagállamokban,
14. *amelyek* nem torzítják a verseny feltételeit, és nem akadályozzák az áruk és a szolgáltatások szabad mozgását.
15. Ezért szükséges, hogy *a hozzáadottértékadó-rendszer (HÉA-rendszer) segítségével* összehangolják a forgalmi adókra vonatkozó jogszabályokat,
16. és *ezáltal*, amennyire csak lehetséges, kiküszöböljék azokat a tényezőket,

17. *amelyek* a verseny feltételeit akár nemzeti, akár közösségi szinten torzíthatják.
18. *A HÉA-rendszer* akkor valósítja meg a legnagyobb egyszerűséget és semlegességet,
19. ha *az adót* a lehető legáltalánosabb módon vetik ki,
20. és ha *annak hatálya* kiterjed a termelés és az értékesítés minden szakaszára, valamint a szolgáltatásnyújtás területére is.
21. *Emiatt* a belső piac és a tagállamok érdekében áll elfogadni egy, a kis-kereskedelemre is érvényes közös rendszert.
22. Szakaszonként szükséges eljárni, ugyanis *a forgalmi adók összehangolása* a tagállamokban az adórendszer változtatásaihoz vezet, és költségvetési, gazdasági és szociális területen is érzékelhető következményekkel jár.
23. *A közös HÉA-rendszernek* a verseny semlegességét kell eredményeznie még akkor is,
24. ha *az adómértékek és adómentességek teljes összehangolása* elmarad,
25. vagyis mindegyik tagállam területén, akármilyen hosszú is *a termelési és értékesítési lánc*,
26. *a hasonló termékekre és szolgáltatásokra* ugyanakkora adóterhet kell kivetni.
27. Az Európai Közösségek saját forrásainak rendszeréről szóló, 2000. szeptember 29-i 2000/597/EK, Euratom tanácsi határozatnak megfelelően *az Európai Közösségek költségvetését* – az egyéb bevételeket nem érintve – teljes egészében a Közösségek saját forrásaiból finanszírozzák.
28. *E források* tartalmazzák a HÉA-bevételeket is,
29. amelyek azon közös adómérték alkalmazásából adódnak,
30. amely a közösségi szabályoknak megfelelően az adóalap-megállapításra egységesen került meghatározásra.
31. Elengedhetetlen egy átmeneti időszak megállapítása, *amely* lehetővé teszi a nemzeti jogszabályok fokozatos kiigazítását az egyes meghatározott területeken.

3. Melléklet

Témafejlődés a témaegységekre bontott párhuzamos korpuszban – angol korpusz

1. **COUNCIL DIRECTIVE 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax**
2. **THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION**
  3. Council Directive 77/388/EEC
  4. new amendments
  5. The Directive
  6. The recast text
  7. Which
    8. That Directive
    9. the provisions
    10. this
  11. a small number of amendments
  12. Ø (a small number of amendments)
  13. such changes
  14. these
  15. The attainment of the objective
  16. (The application in Member States of legislation on turnover taxes) that
    17. A system of VAT
    18. Such harmonisation
      19. (factors) which
      20. A VAT system
      21. The tax
      22. Its scope
      23. A common system which
    24. The harmonisation of turnover taxes
      25. The common system of VAT
      26. rates and exemptions
      27. similar goods and services
      28. the length of the production and distribution chain
        29. the budget
        30. Those resources
        31. national laws

4. Melléklet

Témaféjlődés a témaegységekre bontott párhuzamos korpuszban – magyar korpusz

1. A TANÁCS 2006/112/EK IRÁNYELVE (2006. november 28.) a közös hozzáadottértékadó-rendszerrel
2. AZ EURÓPAI UNIÓ TANÁCSA
  3. 77/388/EGK tanácsi irányelvet
  4. az említett irányelvet
    5. a 67/227/EGK tanácsi irányelv még alkalmazandó rendelkezéseit
    6. az említett irányelvet
    7. a rendelkezések
    8. az irányelv szerkezetét
    9. ez
      10. az átdolgozási művelet
      11. (lényegi módosítással), amelyet
      12. Azokat az eseteket
      13. A belső piac létrehozására irányuló cél megvalósításának
      14. (olyan jogszabályok), amelyek
      15. A HEA-rendszer
      16. Ezáltal
      17. (tényezőket), amelyek
      18. A HEA-rendszer
      19. az adót
      20. annak hatálya
      21. emiatt
      22. a forgalmi adók összehangolása
  23. A közös HEA-rendszernek
    24. az adómértékek és adómentességek teljes összehangolása
    25. a termelési és értékesítési lánc
      26. a hasonló termékekre és szolgáltatásokra
      27. az Európai Közösségek költségvetését
      28. E források
      29. (bevételeket is), amelyek
      30. (közös adómérték alkalmazásából), amely
      31. (egy átmeneti időszak megállapítása), amely